

Andreja Cirman, Nataša Pichler-Milanović, Melita Balas Rant: PREGLED EKONOMSKIH POTENCIALOV SLOVENSКИH MEST ZA OPREDELITEV KLJUČNIH UKREPOV URBANEGA RAZVOJA

OVERVIEW OF ECONOMIC POTENTIALS OF SLOVENIAN URBAN AREAS FOR DEFINING KEY URBAN POLICIES

DOI: <http://dx.doi.org/10.15292/IU-CG.2018.06.012-021> ■ UDK: 711.4 (497.4):330.34 ■ 1.01 Izvirni znanstveni članek / Scientific Article ■ SUBMITTED: August 2018 / REVISED: September 2018 / PUBLISHED: November 2018

IZVLEČEK

Proces urbanega razvoja je vse bolj pod pritiskom ekonomske preobrazbe, družbenih, demografskih in okoljskih sprememb ter tehnoloških inovacij. Ekonomska aktivnost se bo geografsko locirala tako, da bo tudi preko svoje lokacije poskušala maksimirati svojo konkurenčnost, kjer imajo pomembno vlogo tudi priložnosti izkoriščanja ekonomij obsega, s katerimi si podjetja lahko pridobijo stroškovne prednosti na trgu. V raziskavi preučujemo ekonomske razvojne potenciale izbranih mestnih območji (občin) v Sloveniji in želimo poleg ugotavljanja razlik med njimi prikazati tudi ključne razvojne dejavnike, ki te razlike povzročajo. Opredelitev posameznih dejavnikov ekonomskega potenciala urbanih območij, preko katerih se lahko manifestirajo različne oblike in viri zunanjih ekonomij, izbiro primernih kazalnikov in njihovo obdelavo smiselno povzemamo po metodologiji ESPON II POLYCE (2010-2012) projekta. Rezultati nakazujejo na razlike v založenosti z gospodarskimi dejavniki med izbranimi urbanih območji v Sloveniji. V splošnem v izsledkih analiz gospodarskega vidika prednjači glavno mesto Ljubljana z najvišjo koncentracijo nadpovprečnih rezultatov, sledijo pa ji regionalna središča nacionalnega pomena - Nova Gorica in Novo mesto. Opredelitev tovrstnih profilov posameznega urbanega območja daje snovalcem politik in drugima deležnikoma verodostojna osnova za presojanje teritorialne konkurenčnosti in vključujočega razvoja, ter empirično utemeljeno izhodišče za oblikovanje strateških predlogov in ključnih ukrepov urbanega razvoja v prihodnosti.

KLJUČNE BESEDE

razvojni ekonomski potencial, mestna območja, ekonomija aglomeracije, konkurenčnost mest

ABSTRACT

The urban development process has been under intensive economic restructuring, socio-demographic and environmental transformations with technological innovations. Economic activities are geographically located to improve territorial competitiveness of companies as they have important role and possibilities of the economy of scale with cost effective market advantages. In this research the economic development potentials of selected urban areas (69 municipalities) in Slovenia have been defined through key development factors that are also causing the development gap as sources of external economies between selected urban areas. The selection of individual development factors of the economic potential of urban areas is based on the most important economic indicators (28) as initially implemented in the methodology of the ESPON II POLYCE project (2010-2012) **Metropolisation & Polycentric Development in Central Europe** for defining the potentials of MEGA (Metropolitan European Growth Areas) in Europe. The results of our analysis of economic potential of urban areas in Slovenia has emphasized the role of the capital city of Ljubljana (and functional urban area) with the highest concentration of the above average results followed with two regional urban areas (of national importance, SPRS 2004) – Nova Gorica and Novo mesto. The profiles of individual towns and urban areas are important empirically supported instrument for policy makers and other stakeholders for enhancing territorial competitiveness and cohesion, and strategic recommendations for further key urban policies.

KEY-WORDS

development economic potential, urban areas, economies of agglomeration, city competitiveness

UVODNIK
EDITORIAL
ČLANEK
ARTICLE

RAZPRAVA
DISCUSSION
RECENZIJA
REVIEW
PROJEKT
PROJECT
DELAVNICA
WORKSHOP
NATEČAJ
COMPETITION
PREDSTAVITEV
PRESENTATION
DIPLOMA
MASTER THESIS

1. UVOD

V svetovnem merilu danes v mestih živi več kot polovica svetovnega prebivalstva in mesta prispevajo 80% globalnega bruto domačega proizvoda (McKinsey Global Institute, 2011), zato je pomembno razumeti, zakaj so mesta tako močen sedež ekonomske aktivnosti. Krugman (1995) urbanizacijo in neenakomeren prostorski razvoj pojasnjuje kot proces, ki ga sooblikujeta dve skupini nasprotujočih si silnic z vplivom na razporeditev prebivalstva in produkcije v prostoru. Krugman (1995) jih razdeli na centripetalne silnice, ki povzročajo koncentriranje prebivalstva in produkcije na določenih območjih (aglomeracijo) ter na centrifugalne silnice, ki delujejo proti aglomeracijam.

Proces urbanega razvoja je vse bolj pod pritiskom ekonomske preobrazbe, družbenih, demografskih in okoljskih sprememb ter tehnoloških inovacij. Mesta se (pre)oblikujejo preko procesov urbanizacije in aglomeracije, ki so izid tekmovanja na osnovi velikosti in rasti prebivalstva, konkurence pri zaposlitvah, investicijah in v prometu, kar vodi do razvoja različnih funkcij in specializacije v prostoru. Ekonomska aktivnost se bo geografsko locirala tako, da bo tudi preko svoje lokacije poskušala maksimirati svojo konkurenčnost, kjer imajo pomembno vlogo tudi priložnosti izkoriščanja ekonomij obsega, s katerimi si podjetja lahko pridobijo stroškovne prednosti na trgu. Ekonomije obsega so bodisi notranje podjetju in njegovemu proizvodnemu procesu, lahko pa so zunanje in se nanašajo na ekonomije lokalizacije in aglomeracije. Vpliv slednjih na podjetje je pogojeno z lokacijo podjetja, lokacijo primerljivih podjetij in velikostjo lokalnega gospodarstva.

Naša hipoteza je, da so današnje in prihodnje zmogljivosti (potenciali) izbranih urbanih območij v Sloveniji izraženi v vrednostih razvojnih dejavnikov in izbranih kazalnikov, ki opisujejo značilnosti ključnih razvojnih področij (gospodarstvo, ljudje, mobilnost, okolje, bivanje) in ustvarjajo teritorialni kapital in razvojni potencial območja. Namreč bolj verjetno je, da se teritorialni kapital oblikuje tam, kjer so privlačne službe, višje plače, dobra infrastrukturna opremljenost, široko razpoložljive javne storitve, visoka kvaliteta naravnega okolja, pestre kulturne ustanove, zdravstvene ustanove, dobri bivalni pogoji in nastanitvene zmogljivosti.

V članku identificiramo razvojne dejavnike, ki vplivajo na razlike v potencialu za gospodarski prispevek k blaginji območja (ekonomski potencial) med izbranimi 69 slovenskimi urbanih območji (občinami). Predpostavljamo, da so razlike odraz ekonomskih učinkov aglomeracije in lokalizacije – ter (bolj ali manj) policentričnega razvoja in specializacije aglomeracijskih funkcij. Uvodu članka sledi kratka predstavitev zunanjih ekonomij obsega, predstavitev uporabljene metodologije in rezultatov analize ekonomskega potenciala slovenskih urbanih območij. Sklepne misli podajamo v zadnjem delu prispevka.

2. EKONOMIJE LOKALIZACIJE IN EKONOMIJE URBANIZACIJE

Zunanje ekonomije obsega so prihranki stroškov, ki jih uživajo podjetja zaradi z velikostjo povezanih dejavnikov, viri teh prihrankov pa so izven

samega podjetja. Ločimo jih na **ekonomije lokalizacije** in **ekonomije urbanizacije** (O'Sullivan, 2003). **Ekonomije lokalizacije** so prednosti, ki jih podjetja sorodnih področij črpajo iz bližine drugih sorodnih podjetij in izhajajo iz **velikosti lokalnega gospodarstva**. Podjetja se naselijo drugo zraven drugega, da bi izkoriščala prednosti ekonomije lokalizacije in aglomeracije, ki imajo vire v (1) **vhodno izhodnih povezavah med podjetji** (t.i. input-output povezave), kjer se več proizvajalcev naseli skupaj, saj jim uporaba skupnih dobaviteljev prinaša prednosti kot so ekonomije obsega pri vhodnih dejavnikih, možnosti specializacije ali zmanjšanje transportnih stroškov; (2) **delitvi bazena delovne sile**, saj koncentracija več podjetij na eni lokaciji omogoča združen trg za delavce s panožno specifičnimi znanji, zagotavlja manjšo verjetnost brezposelnosti za delavce in manjšo verjetnost pomanjkanja ustrezne delovne sile za podjetja, učinkovitejšo alokacijo dela ob šokih v produktivnosti, manjšo kompenzacijo negotovosti pri zaposlitvi z višino plače, več in bolj raznolike veščine; (3) **delitvi informacij med podjetji**, saj osebni stiki in socialna omrežja v formalnem in neformalnem okolju omogočajo širjenje idej ter prenos znanja in dobrih praks, zaradi česar se podjetja v bližini lahko učijo hitreje od bolj oddaljenih konkurentov. Geografska koncentracija, preko katere delujejo zunanje ekonomije obsega, podjetjem pomagajo pri treh procesih – **delitve** (ang. *sharing*), **ujemanja** (angl. *matching*) in **učenja** (angl. *learning*) (Duranton & Puga, 2004). Prednosti velike koncentracije ekonomske aktivnosti v mestnih naseljih se kaže tudi pri podjetništvu in v inovacijskih procesih. Velika mesta pogosto služijo kot inkubatorji novonastalim idejam in podjetjem (Duranton & Puga 2001). Nova podjetja imajo v urbanih območjih prednost učenja od obstoječih podjetij, mesta omogočajo delitev nabavnih trgov, razpoložljivega znanja, idej in dobrih poslovnih praks (Tabela 1).

Številne empirične študije so testirale obstoj eksternih ekonomij. Pregled empiričnih raziskav na temo relacije med velikostjo mest in produktivnostjo, opravljen s strani Svetovne banke, kaže, da se s podvojitvijo velikosti mesta produktivnost poveča med 3 in 8 odstotki in obratno - da z večanjem razdalje od mesta produktivnost pada (The World Bank, 2008). Glede na študijo Angeriza s soavtorji (2008) bi podvojitve gostote ekonomskih aktivnosti na ravni NUTS1 v Evropi povečala skupno faktorsko produktivnost za 0,42 odstotne točke letno.

Pomembnost posameznih zunanjih ekonomij je med panogami različna. Jofre-Monseny s soavtorji (2014) na primeru Španije ugotavljajo, da so ekonomije urbanizacije bolj prisotne v panogah, ki so intenzivnejše glede potreb po znanju (angl. *knowledge intensive*; merjeno z deležem visoko izobraženih ljudi) - podjetja se locirajo v večjih mestih zaradi prednosti prelivanja znanja in idej. Učinki lokalizacije so močnejši v panogah, ki zaposlujejo ljudi s panožno specifičnimi znanji. Tovrstna podjetja se locirajo skupaj, da bi si delila skupen bazen specializirane delovne sile. V splošnem raziskave kažejo, da so v zrelih panogah ekonomije lokalizacije bolj pomembne kot ekonomije urbanizacije, obratno pa velja za visokotehnološko panoge (Viladecans-Marsal, 2004; The World Bank, 2008; Jofre-Monseny, 2009).

Tabela 1: Ekonomije obsega kot viri konkurenčnih prednosti podjetij.

Vrste ekonomije obsega		Primer			
Notranje	(1) Denarne	Nakup vstopnih surovin s popustom za večje nakupe.			
	Tehnološke	(2) Statično tehnološke	Padajoči povprečni stroški zaradi porazdelitve stalnih stroškov.		
		(3) Dinamično tehnološke	Zaradi učenja postaja proizvodnja v času učinkovitejša		
Zunanje – ekonomije aglomeracije	Lokalizacije	Statične	(4) Input-output	Kupci prihajajo tja, kjer je mnogo proizvajalcev (in obratno).	
			(5) Specializacija	Možnost nakupa/prodaje na trgu (outsourcing) omogoča členom v vertikalni verigi povečati produktivnost na račun specializacije.	
			(6) Bazena delovne sile	Delavce s specifičnimi znanji in podjetja, ki jih potrebujejo, privlačijo območja z večjo koncentracijo delavcev in podjetij.	
		Dinamične	(7) Kontinuitano izvajanje in učenje	Znižanje stroškov učenja ter prenosa idej in informacij med podjetji ob kontinuirani proizvodnji na istem mestu.	
			Statične	(8) Ideje in inovacije	Ob več različnih aktivnostih je več možnosti za prenos idej med področji, več možnosti za opazovanje in adaptiranje idej od drugih.
				(9) Bazena delovne sile	Podobno kot (6), večja kot je ponudba/povpraševanje po delovni sili, bolj je področje privlačno za podjetja in delavce.
	(10) Specializacija	Podobno (5), specializacijo omogoča prisotnost raznovrstnih panog			
	Urbanizacije	Dinamične	(11) Endogena rast	Večji kot je trg, višji so dobički podjetij; višji kot so dobički, več podjetij lokacija privlači; več podjetij privlači več delavcev in večji je trg itn.	
			(12) Čiste ekonomije aglomeracije		Porazdelitev fiksnih stroškov infrastrukture na večje število davkoplačevalcev.

Prerejeno po: *World Development Report 2009, 2008.*

3. METODOLOGIJA RAZISKAVE

V članku proučujemo različne vidike, preko katerih se lahko manifestirajo viri zunanjih ekonomij. Ti služijo kot vzvod h konkurenčnosti posameznih podjetij in s tem k gospodarskemu gradniku blaginje urbanega območja. Predpostavljamo, da so razlike v ekonomskem potencialu med urbanih območji odraz ekonomskih učinkov aglomeracije in lokalizacije – ter (bolj ali manj) policentričnega razvoja in specializacije aglomeracijskih funkcij. Opredelitev posameznih dejavnikov ekonomskega potenciala urbanih naselji, preko katerih se lahko manifestirajo različne oblike in viri zunanjih ekonomij, izbiro primernih kazalnikov in njihovo obdelavo smiselno povzemamo po metodologiji ESPON II POLYCE (2010-2012) projekta, **Metropolisation & Polycentric Development in Central Europe**. Skladno z izbrano metodologijo ekonomski potencial pojasnjujejo naslednji dejavniki:

- **produktivnost** posameznih mestnih območij (občin), ki so lahko tudi posledica delovanja aglomeracijskih ekonomij,
- **podjetniška naravnost**, ki pooseblja inkubacijski vidik mest,
- **inovativni duh**, kjer se odražajo prednosti delitve informacij, specializiranega bazena delovne sile in inkubacijski vidik mest,
- **prilagodljivost trga dela**, kjer se odražajo predvsem prednosti skupnega bazena delovne sile,
- **javne investicije**, ki kažejo na sposobnost podjetij in drugih subjektov pri pridobivanju javnih sredstev (delitev znanja) iz (državnega) proračuna in pridobivanja javnih sredstev iz naslova razvojnih programov EU (ESRR - Evropski sklad za regionalni razvoj, ESS - Evropski socialni sklad, KS - Kohezijski sklad),

- **internacionalizacija**, s katero merimo stopnjo vključenosti ekonomskih in drugih subjektov v mednarodne tokove (izvoz blaga in storitev) vključno z okvirnimi programi EU (npr. izvoz znanja in ekspertize...) in tujimi obiskovalci v Sloveniji,
- **strukturna neravnovesja**, ki merijo stopnjo razlike v splošni ravni razvitosti med lokalnimi skupnostmi.

Izbrana slovenska urbana območja tako analiziramo z 28 kazalniki ekonomskega potenciala, razvrščenimi v zgoraj navedenih sedem ekonomskih razvojnih dejavnikov. Empirično je urbano območje opredeljeno z izborom (normiranih) kazalnikov in dejavnikov, ki opisujejo posebne značilnosti ekonomskega razvoja od leta 2008 dalje (vključujoč obdobje ekonomske in finančne krize) ter so pomembne z vidika procesov aglomeracije in lokalizacije. Kazalnike, ki jih vključujemo v posamezne dejavnike, in prostorsko raven njihovega merjenja prikazujemo v Tabeli 2.

TV analizo je izbranih 72 mestnih naselij v 69 občinah, ki so zadostila naslednjim kriterijem: (1) naselja so v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (SPRS, 2004) opredeljena kot mednarodna, nacionalna in regionalna središča; (2) naselja so po vseh predstavljenih veljavnih definicijah (zakonska, statistična in SPRS) opredeljena kot mestna, dodatno pa mora naselje biti tudi občinsko središče; (3): naselje ima minimalno 3000 prebivalcev, minimalno gostoto prebivalstva 150 preb./km² in minimalno 1000 delovno aktivnega prebivalstva v naselju.

Analize temelji na (ne)hierarhičnem statističnem pristopu, ki je bil razvit in uporabljen v kar nekaj evropskih projektih; npr. pri projektih *European*

Tabela 2: Razvojni dejavniki in kazalniki ekonomskega potenciala mestnih območij v Sloveniji.

	DEJAVNIKI	KAZALNIKI	Prostorska raven
GOSPODARSTVO	Produktivnost	Regionalni BDP na prebivalca v letu 2016	Regionalna
		Regionalni BDP na prebivalca na SI povprečje v letu 2016	Regionalna
		Regionalni BDP na prebivalca na SI povprečje v obdobju 2008-2016	Regionalna
		Dodana vrednost vseh podjetij v občini v letu 2017	Občinska
		Dodana vrednost v občini na zaposlenega v letu 2017	Občinska
		Dodana vrednost v občini na zaposlenega v obdobju 2008-2017	Občinska
		Neto plača na zaposlenega v obdobju 2008-2017	Občinska
		Zaposleni v poslovnih dejavnostih v letu 2017	Občinska
Podjetništvo	Novo registrirana podjetja v obdobju 2013-2017	Občinska	
	Insolventna podjetja v obdobju 2013-2017	Občinska	
	Podjetja registrirana na (ljubljski) borzi v letu 2018	Občinska	
	Zaposleni v zasebnem sektorju v letu 2017	Občinska	
	Samozaposleni (brez kmetov) v obdobju 2009-2017	Regionalna	
Inovativni duh	Zaposleni v strokovni, znanstveni in tehnični dejavnosti v letu 2017	Občinska	
	Zaposleni v kulturni, razvedrilni in rekreacijski dejavnosti v letu 2017	Občinska	
	Investicije v neopredmetna sredstva v obdobju 2013-2016	Občinska	
	Registrirani patenti v obdobju 2007-2017	Občinska	
Trg dela	Registrirana stopnja brezposelnosti v občini v obdobju 2007-2016	Občinska	
	Registrirana stopnja brezposelnosti v občini v odnosu na SI v obdobju 2007-2016	Občinska	
	Stopnja aktivnosti prebivalstva v letu 2016	Občinska	
	Razlika v stopnji aktivnosti v občini med letoma 2016-2007	Občinska	
	Zaposleni v javnem sektorju v letu 2017	Občinska	
Javne investicije	Pridobljena javna sredstva v podjetjih v obdobju 2013-2017	Občinska	
	Pridobljena EU razvojna sredstva v programskem obdobju 2007-2013 & 2014-2020 (2007-2017)	Občinska	
Internacionalizacija	Sodelovanje v 6-8. Okvirnem programu EU v obdobju 2004-2017	Občinska	
	Prihodki podjetij na tujih trgih v obdobju 2008-2017	Občinska	
	Prenočitve tujih turistov v obdobju 2008-2017	Občinska	
Strukturna neravnovesja	Indeks razvitosti občin 2016-2017	Občinska	

Smart-City (glej Giffinger et al., 2007, European Smart Cities) in ESPON II POLYCE *Metropolisation and Policentric Development in Central Europe* (2010-2012). Izbrana metodologija omogoča opredelitev urbanih razvojnih profilov, ki so izvedeni iz primerjalne analize kazalcev, dejavnikov in ostalih značilnosti na ključnih razvojnih področjih (gospodarstvo, ljudje, mobilnost, okolje in bivanje). Primerljivost med izbranimi urbanih območji omogoča standardizacija vrednosti (preko z-transformacije) na ravni kazalnikov in na ravni dejavnikov po naslednji formuli:

$$z_i = \frac{x_i - \bar{x}}{s}$$

kjer z_i predstavlja standardizirano vrednost dejavnika, x_i vrednost posameznega kazalnika v izbranem območju, $\bar{x}$ povprečno vrednost kazalnika v naboru proučevanih območij in s standardni odklon vrednosti posameznega dejavnika v naboru proučevanih področij. V primeru naših 69

primerjanih občin z mestnim naseljem (občinsko središče) so bile utežene z-vrednosti kazalnikov nato združene v sumarne z-vrednosti na ravni dejavnikov (pri kazalnikih so z-vrednosti utežene z -1 oziroma +1 glede na njihov pozitiven ali negativen vpliv na opazovani pojav) in nazadnje v skupni zbirni indeks za vsako proučevanih 69 občin. V zadnjem koraku so bile občine razvrščene na osnovi vrednosti skupnega kazalnika. Uporabljena metodologija (z-transformacija in razvrščanje dobljenih vrednosti) je omogočila evalvacijo profilov posameznih mestnih naselij in izvedbo primerjalne analize med proučevanimi mestnimi območji.¹

¹ Podoben nabor in struktura kazalnikov in dejavnikov je bil uporabljen tudi v drugih ESPON projektih; v ta namen bi posebej izpostavili (urbane) projekte kot so FOCl (2008-2010), ATTREG (2010-2012) in nekatere podatkovne datoteke kot so URBAN AUDIT / EUROSTAT in ESPON 2013 DB. Predstavljeni instrument predstavlja osnovo za razvrščanje 50 MEGA (Metropolitan European Growth Areas, vključno z Ljubljano oz. ljubljansko urbano regijo) in petih POLYCE metropol (Dunaj, Praga, Budimpešta, Bratislava, Ljubljana) v urbanem sistemu v Evropi.

4. EKONOMSKI POTENCIAL MESTNIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

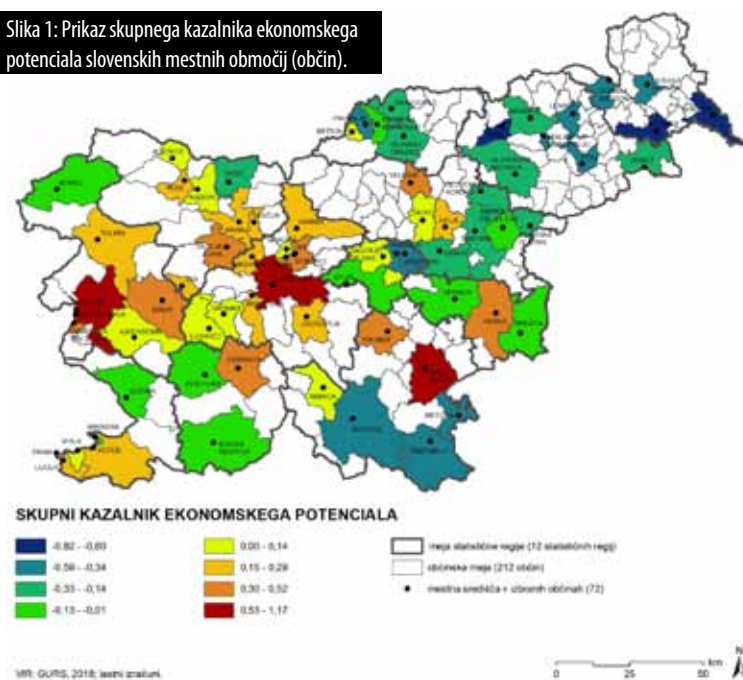
Z ekonomskim potencialom mestnih območij merimo razvojne faktorje kot potencial za prispevek gospodarske dejavnosti k oblikovanju teritorialnega kapitala in s tem k blaginji določenega območja. Rezultati nakazujejo na razlike v založenosti z gospodarskimi dejavniki med izbranimi urbanimi območji v Sloveniji. V splošnem v izsledkih analiz gospodarskega vidika prednjači glavno mesto Ljubljana z najvišjo koncentracijo nadpovprečnih rezultatov, sledijo pa ji regionalni centri (Nova Gorica, Novo mesto). Med prvih deset občin po ekonomskem potencialu se uvrščajo še Domžale, Trzin, Škofja Loka in Šempeter-Vrtojba. Slovenska občine oziroma izbrana mestna območja, pri katerih analiza kazalnikov kaže najslabši ekonomski potencial, so Lendava, Ljutomer, Ruše, Gornja Radgona in Črnomelj (Tabela 3). Uvrstitev Ljubljane na prvo mesto ne preseneča, saj je bila v zadnjem desetletju Ljubljana v korenitem preoblikovanju ekonomskih aktivnosti, soočena z močnimi konkurenčnimi izzivi kot eno glavnih srednjeevropskih mest, obdana z bližino primerljivih, konkurenčnih in privlačnih (srednje)evropskih mest. Tudi srednje velika in manjša urbana območja v Sloveniji so bila v zadnjih dvajsetih letih vpeta v intenzivne procese ekonomsko-družbenega in političnega preoblikovanja, soočena z ekonomski pritiski tekmovanja za investicije, za prebivalce in za obiskovalce (Slika 1).

Med slovenskimi mestnimi območji so precejšnje razlike tudi znotraj posameznih kazalnikov ekonomskega potenciala. Pri kazalniku **produktivnosti** (Slika 2), v katerem opazujemo absolutne in relativne razlike v BDP na prebivalca v regiji izbranih mest (občin) ter absolutne in relativne razlike v ustvarjeni dodani vrednosti v občini, **Ljubljana** z vrednostjo z-kazalnika 3,10 odstopa izrazito navzgor. Ljubljanji sledijo Novo mesto, Domžale, Trzin in Koper. Najslabše kazalnike produktivnosti zasledimo v treh **zasavskih** občinah – Litiji, Hrastniku in Zagorju ob Savi ter **pomurskih** občinah – Lendavi in Gornji Radgoni.

Dimenzija podjetništva spremlja podjetniško dinamiko oziroma posebej inkubacijski vidik izbranih mestnih območij (Slika 3). Območja smo spremljali po dinamiki nastajanja novih podjetij in stopnji insolventnosti obstoječih, številu podjetij, kotirajočih na ljubljanski borzi, deležu zaposlenih v zasebnem sektorju ter deležu samozaposlenih (brez kmetov) v regiji. Najvišje uvrščeno mestno območje je **Ljubljana**, sledijo manjša mestna območja Litije, Sevnice, Izole in Brežice. Najmanjše vrednosti kazalnika so v Rušah, Dravogradu, Murski Soboti, Ljutomeru in Lenartu.

Dimenzija »**Inovativni duh**« v naši analizi posebej poudarja prednosti, ki jih nosilci ekonomske aktivnosti v mestnih območjih črpajo preko delitve informacij, specializiranega bazena delovne sile in inkubacijske vloge mestnih območij (Slika 4). Indikator vsebuje kazalnike deleža zaposlenih v strokovni, znanstveni in tehnični dejavnosti, deleža zaposlenih v kulturni, razvedrilni in rekreacijski dejavnosti, povprečnih letnih investicij v neopredmetena sredstva na podjetje in število registriranih patentov. Po kazalniku inovacijskega duha se najvišje uvrščajo **Velenje**, Nova Gorica, Žalec, Ljubljana in Cerknica, najnižje pa Ormož, Mežica, Prevalje, Žiri in Ljutomer.

Slika 1: Prikaz skupnega kazalnika ekonomskega potenciala slovenskih mestnih območij (občin).

Slika 2: Prikaz kazalnika produktivnosti med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

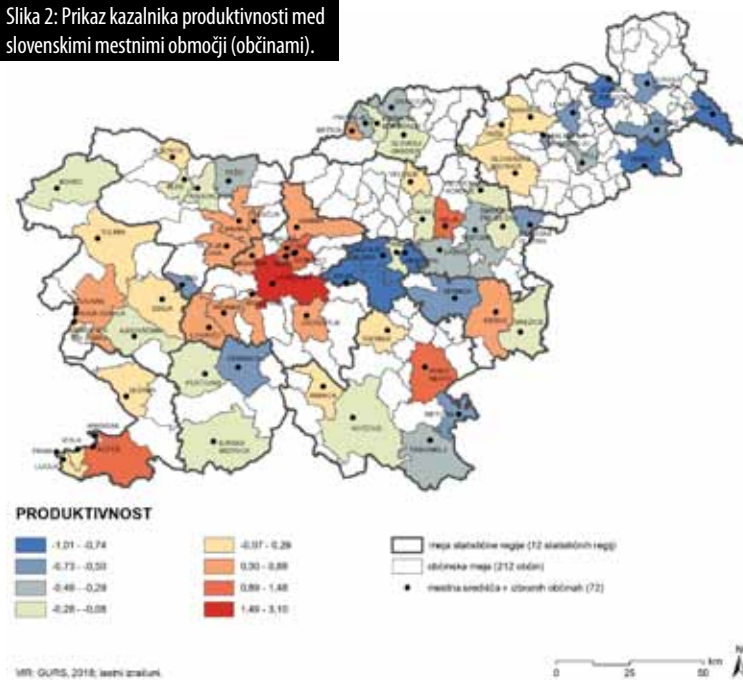

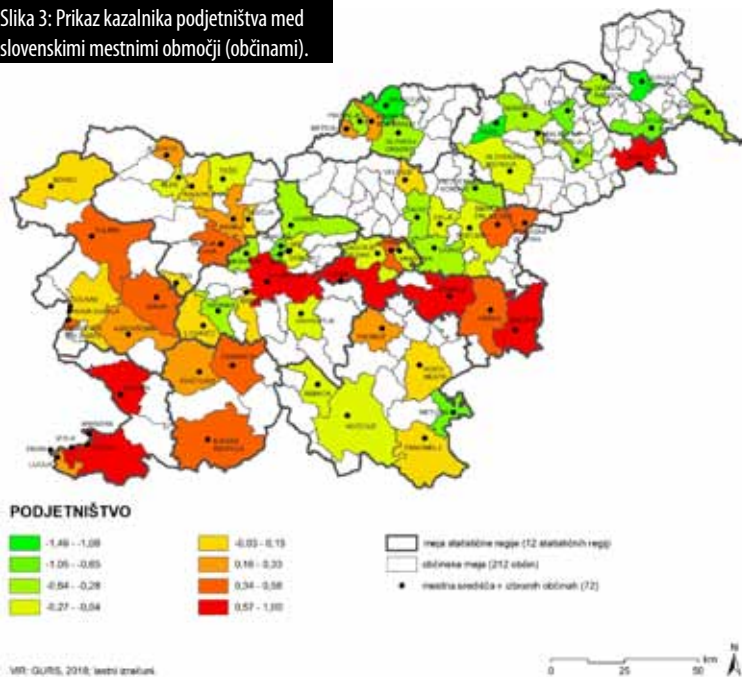
Tabela 3: Rezultati empirične analize izbranih kazalnikov ekonomskega potenciala slovenskih mestnih območij (občin).

Občina	Produktivnost	Podjetništvo	Inovativni duh	Trg dela	Javne investicije	Internacionalizacija	Strukturna neravnovesja	Ekonomski potencial - skupaj
Ajdovščina	-0,14	0,21	0,15	0,27	-0,31	1,45	-0,92	0,10
Ankaran	0,07	0,65	-0,08	0,12	-1,06	-0,52	0,58	-0,03
Bled	-0,08	-0,15	0,63	0,25	-0,31	0,92	0,19	0,21
Bovec	-0,25	0,04	0,32	-0,01	-0,31	1,64	-2,02	-0,08
Brezovica	0,65	-0,01	0,63	0,81	1,04	-0,72	-0,36	0,29
Brežice	-0,23	0,65	-0,31	-0,20	0,23	-0,18	-0,68	-0,10
Celje*	1,10	-0,04	-0,09	-0,32	0,86	-0,36	0,66	0,26
Cerknica	-0,61	0,40	0,97	0,73	0,64	0,08	0,19	0,34
Črnomelj	-0,38	0,09	-0,59	-0,18	-0,24	-0,56	-1,71	-0,51
Domžale	1,16	-0,12	0,33	0,37	-0,42	-0,03	1,92	0,46
Dravograd	-0,35	-1,16	-0,36	-0,73	1,69	-0,37	-0,52	-0,26
Gornja Radgona	-0,74	-0,39	-0,42	-1,28	0,38	0,02	-1,31	-0,53
Grosuplje	0,77	-0,21	0,08	0,35	-0,59	-0,09	1,45	0,25
Hrastnik	-0,88	-0,18	-0,44	-0,53	-0,34	-0,03	-0,60	-0,43
Idrija	0,07	0,41	0,72	1,20	0,55	-0,03	0,82	0,53
Ilirska Bistrica	-0,18	0,52	-0,50	0,44	-0,22	-0,01	-0,92	-0,13
Izola	0,05	0,75	0,02	-0,49	-0,82	0,65	0,42	0,08
Jesenice	0,08	0,27	-0,02	-0,04	-0,38	0,22	0,27	0,06
Kamnik	0,72	-0,36	0,13	0,42	-0,24	-0,30	0,74	0,16
Kočevje	-0,20	-0,06	-0,29	-0,77	0,24	0,14	-2,10	-0,43
Koper*	1,15	0,61	0,11	0,00	-0,47	-0,19	0,58	0,26
Kranj*	0,51	0,33	-0,12	0,33	-0,37	-0,08	0,98	0,22
Krško	0,68	0,51	-0,12	0,22	1,77	0,18	0,42	0,52
Laško	-0,32	-0,28	-0,21	0,39	0,19	-0,47	-0,36	-0,15
Lenart	-0,66	-0,85	-0,54	-0,65	0,20	-0,09	0,19	-0,34
Lendava	-0,78	-0,47	-0,36	-1,38	-0,37	-0,27	-2,18	-0,83
Litija	-1,01	0,84	-0,08	0,30	-0,22	-0,25	0,35	-0,01
Ljubljana*	3,10	1,00	1,02	-0,70	1,44	0,87	1,61	1,19
Ljutomer	-0,69	-0,94	-0,60	-0,59	-0,31	-0,17	-1,23	-0,65
Logatec	0,84	0,04	-0,28	0,47	-0,51	-0,63	0,90	0,12
Maribor*	0,27	-0,31	0,15	-1,55	0,78	-0,23	-0,76	-0,24
Medvode	0,88	-0,32	0,58	0,32	-0,67	-0,35	0,66	0,16
Mengeš	1,10	-0,71	-0,39	0,35	-0,87	-0,33	1,21	0,05
Metlika	-0,51	-0,65	-0,47	-0,36	-0,52	0,07	-0,76	-0,46
Mežica	0,40	0,17	-0,82	-0,08	-0,26	0,68	0,58	0,10
Miklavž na Dravskem polju	-0,54	-0,15	-0,46	-0,31	-0,95	-0,64	-0,44	-0,50
Murska Sobota*	-0,50	-1,06	-0,47	-1,24	0,75	-0,56	-0,13	-0,46
Nova Gorica*	0,66	0,11	1,36	-0,43	2,84	0,36	0,35	0,75
Novo mesto*	1,48	-0,01	0,70	0,44	0,18	0,55	1,69	0,72
Ormož	-0,74	0,61	-0,82	0,01	1,02	-0,08	-1,23	-0,18
Piran	0,05	0,33	0,54	-0,45	-0,47	1,82	-0,52	0,18
Postojna	-0,24	0,21	-0,23	0,24	0,09	-0,20	-0,13	-0,04
Prevalje	-0,40	-0,54	-0,74	-0,21	-0,77	-0,35	0,03	-0,43
Ptuj*	-0,47	-0,28	-0,31	-0,17	-0,27	-0,32	-0,92	-0,39
Radovljica	-0,21	0,14	0,56	0,66	-0,36	0,02	0,03	0,12
Ravne na Koroškem	-0,13	0,21	-0,20	-0,38	-0,12	0,03	0,42	-0,02
Ribnica	-0,04	-0,14	-0,52	1,08	-0,45	0,11	0,11	0,02
Rogaška Slatina	-0,61	0,50	-0,55	0,20	-0,35	-0,05	-0,36	-0,18
Ruše	0,29	-1,49	-0,48	-0,87	-0,79	0,28	-1,23	-0,61

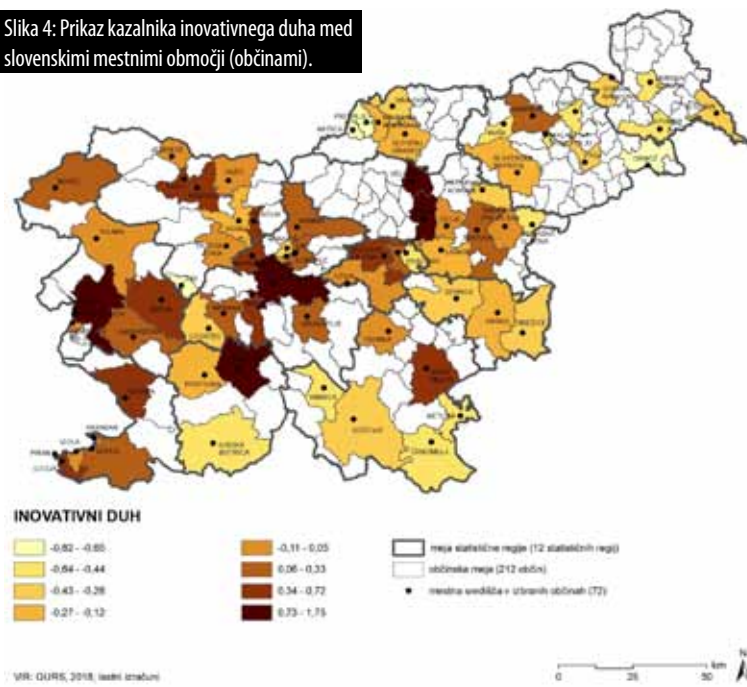
Občina	Produktivnost	Podjetništvo	Inovativni duh	Trg dela	Javne investicije	Internacionalizacija	Strukturna neravnovesja	Ekonomski potencial - skupaj
Sevnica	-0,60	0,79	-0,36	0,26	-0,10	0,09	-0,60	-0,07
Sežana	0,28	0,62	0,55	-0,60	0,01	-0,33	-0,76	-0,03
Slovenj Gradec*	-0,24	-0,43	-0,22	-0,14	0,03	0,03	-0,05	-0,14
Slovenska Bistrica	0,03	-0,13	-0,12	-0,24	-0,24	0,11	-0,84	-0,20
Slovenske Konjice	-0,23	-0,53	-0,37	0,30	-0,43	-0,11	0,11	-0,18
Šempeter-Vrtojba	0,18	0,40	-0,01	0,19	0,69	0,17	1,13	0,39
Šenčur	0,59	0,02	0,51	0,43	-0,69	-0,62	1,21	0,21
Šentjur	-0,41	-0,13	0,20	0,13	-0,03	-0,49	-0,52	-0,18
Škofja Loka	0,48	0,40	-0,10	0,72	-0,14	0,44	0,98	0,40
Šmarje pri Jelšah	-0,24	0,56	-0,05	0,26	-0,17	-0,62	-0,44	-0,10
Tolmin	0,00	0,44	-0,03	-0,03	1,22	0,19	-0,44	0,19
Trbovlje	-0,14	0,38	0,11	-0,63	-0,37	-0,66	-1,39	-0,38
Trebnje	0,00	0,23	-0,02	0,99	0,28	0,25	0,90	0,38
Trzin	1,15	-0,79	0,05	0,49	-0,33	-0,41	2,95	0,44
Tržič	-0,29	-0,04	-0,08	0,26	-0,56	-0,39	-1,07	-0,31
Velenje*	-0,04	0,12	1,75	-0,51	1,10	0,36	0,90	0,53
Vrhnika	0,76	-0,32	0,16	0,24	-0,65	-0,34	0,50	0,05
Zagorje ob Savi	-0,85	-0,16	0,39	0,37	0,08	0,90	0,27	0,14
Žalec	-0,16	-0,30	1,19	-0,27	0,22	-0,05	-0,05	0,08
Žiri	-0,50	0,15	-0,65	1,70	-0,50	-0,16	1,29	0,19

*mestne občine (11)

Slika 3: Prikaz kazalnika podjetništva med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

Slika 4: Prikaz kazalnika inovativnega duha med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

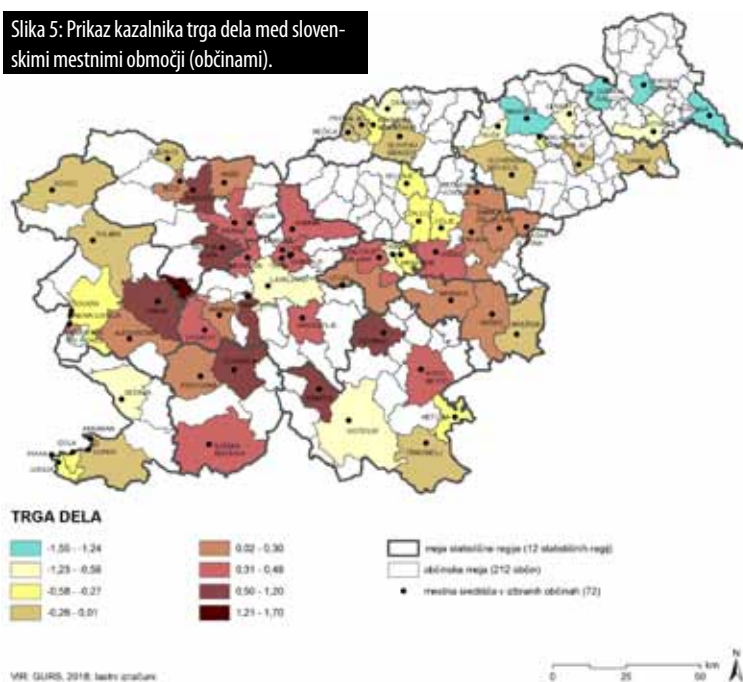

Kazalnik **trga dela** kaže razpoložljivost delovne sile in obenem tudi prilagodljivost lokalnega trga in vključuje stopnjo brezposelnosti prebivalstva v mestnem območju in v odnosu na državno povprečje in stopnjo delovne

aktivnosti (Slika 5). Podatki razkrivajo visoko stopnjo zaposlenosti predvsem v industrijskih središčih manjših občin, saj najvišja mesta pri tem kazalniku zasedajo mestna območja z močnim industrijskim jedrom: **Žiri, Idrija,**

UVODNIK
EDITORIAL
ČLANEK
ARTICLE
RAZPRAVA
DISCUSSION
RECENZIJ
REVIEW
PROJEKT
PROJECT
DELAVNICA
WORKSHOP
NATEČAJ
COMPETITION
PREDSTAVITEV
PRESENTATION
DIPLOMA
MASTER THESIS

Slika 5: Prikaz kazalnika trga dela med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

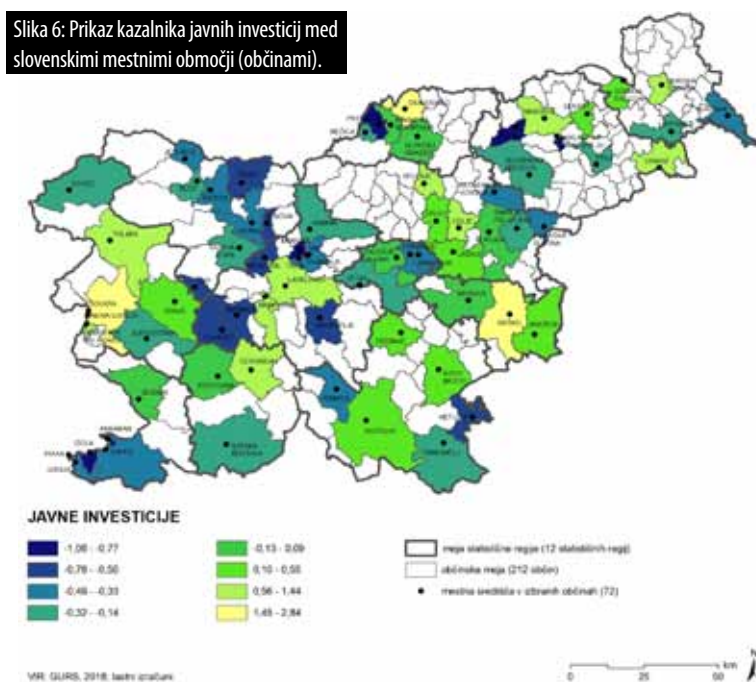
Ribnica in Trebnje. Najnižjo vrednost kazalnika imajo mestna območja Maribora, Lendave, Gornje Radgone in Murske Sobote z visoko brezposelnostjo ali nizkim deležem aktivnega prebivalstva.

Kazalec **javnih investicij** nam v analizi služi kot indikator sposobnosti podjetij in drugih subjektov v občini pri pridobivanju javnih sredstev iz proračuna in pridobivanja javnih sredstev iz naslova evropskih razvojnih programov (delitev znanja). V tem oziru (Slika 6) glede na svojo velikost močno navzgor odstopa **Nova Gorica**, ki ji sledijo Krško, Dravograd, Ljubljana in Tolmin. Najslabšo sposobnost pridobivanja javnih sredstev izkazujejo mestna območja Ankarana, Miklavža na Dravskem polju, Mengša, Izole in Ruš.

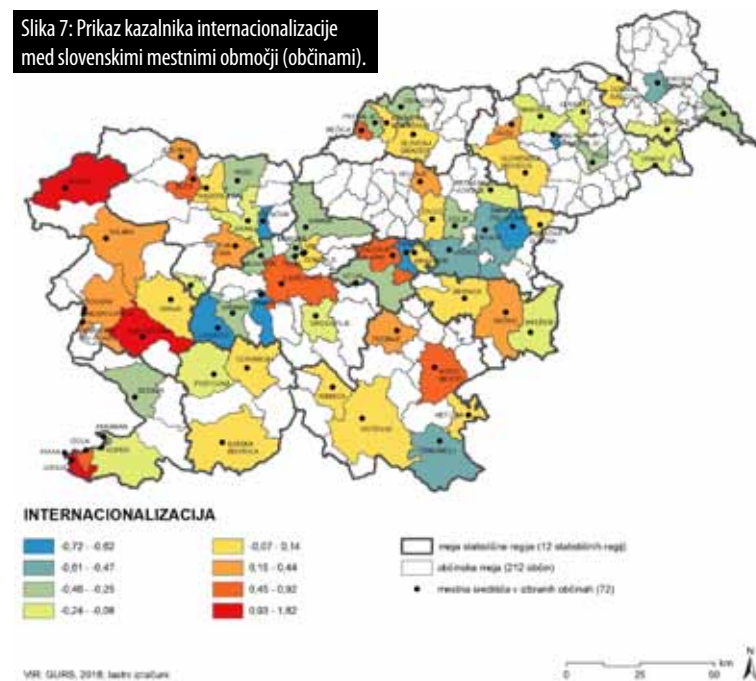
Z **internacionalizacija** merimo stopnjo vključenosti ekonomskih in drugih subjektov v mednarodne tokove ter mednarodno konkurenčnost menjalnega sektorja v občini (Slika 7). Kazalnik vsebuje delež ustvarjenih prihodkov na tujih trgih, število nočitev tujih gostov glede na prebivalstvo občine in pridobljena sredstva iz raziskovalno-aplikativnih projektov okvirnih programov EU. Pri internacionalizaciji zaradi močne vpetosti v turizem navzgor precej odstopata **Piran in Bovec**, močna mednarodno vpetost industrije in sposobnost pridobivanja evropskih sredstev postavljajo na tretje mesto **Ajdovščino**, ki ji sledi turistično naravnana **Bled**. Zadnja mesta zasedajo mestna območja oziroma občine Brezovica, Trbovlje, Miklavž na Dravskem polju in Logatec.

Kazalnik **strukturnih neravnovesij** je povzet po sestavljenem kazalniku, ki ga za raven razvitosti občin uporablja Ministrstvo za finance (Slika 8). Sestavljen je iz različnih indikatorjev razvitosti občine, njene ogroženosti in razvojnih možnosti. Višina koeficienta je podlaga za občini pripadajoči

Slika 6: Prikaz kazalnika javnih investicij med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

Slika 7: Prikaz kazalnika internacionalizacije med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

del sofinanciranja investicij iz državnega proračuna. Najbolj razvita mestna območja so v občinah **Trzin, Domžale, Novo mesto, Ljubljana in Grosuplje**, razvojni zaostanek pa je največji v Kočevju, Lendavi, Bovcu, Črnomlju in Trbovljah.

5. SKLEP

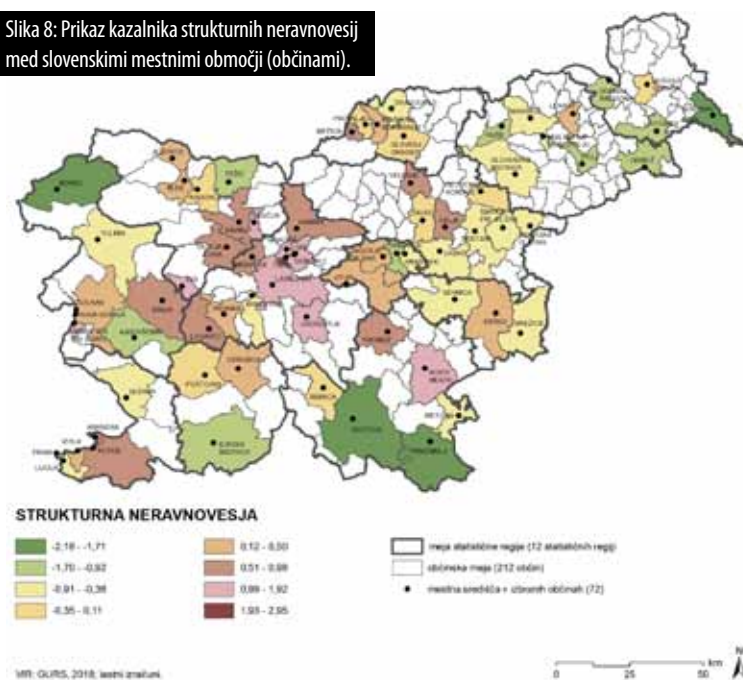
V raziskavi smo pozornost namenili preučevanju razvojnih (ekonomskih) potencialov izbranih mestnih območji (občinami) v Sloveniji, kjer želimo poleg ugotavljanja razlik med njimi prikazati tudi ključne razvojne dejavnike, ki te razlike povzročajo. Pri izbiri kazalnikov je bilo pomembno, da kazalnik prispeva k pojasnitvi stanja oziroma potenciala razvitosti med občinami in nakazuje na dejavnike, ki pomembno določajo stanje ekonomske uspešnosti ožjega (občina) in širšega mestnega območja. Z izbranimi kazalniki smo izmerili razvojne dejavnike (7) kot gospodarski potencial k oblikovanju teritorialnega kapitala in s tem k blaginji izbranih (69) mestnih območji v Sloveniji. V izsledkih analiz gospodarskega vidika in aglomerativnih učinkov prednjači glavno mesto **Ljubljana** (Mestna občina Ljubljana) z najvišjo koncentracijo nadpovprečnih rezultatov, skupaj z vsemi izbranimi (9) mestnimi območji v Ljubljanski urbani regiji (Osrednjeslovenski) - Domžale, Trzin, Brezovica, Grosuplje, Kamnik, Medvode, Logatec, Mengeš, Vrhnika. Ljubljani sledijo sosednja mestna občina **Kranj** z bližnjo Škofja Loko na Gorenjskem, ter mestna občina **Nova Gorica** z obmestnim območjem Šempeter-Vrtojba na Goriškem.

Slovenska občine oziroma izbrana mestna območja, pri katerih analiza kazalnikov kaže najslabši ekonomski potencial, so Lendava, Ljutomer, Gornja Radgona, Murska Sobota (Pomurska regija), vsa mestna območja v Podravske regiji, na Koroškem (z izjemo Mežice), Zasavju (z izjemo Zagorja), ter Črnomelj-Metlika in Kočevje v Jugovzhodni regiji. Učinki lokalizacije so najmočnejši v mestnem območju **Idrije**, ki zaposlujejo ljudi s panožno specifičnimi znanji.

V splošnem se v globalni ekonomiji vsa mesta in (urbane) regije soočajo s potrebo po tekmovanju z drugimi mesti in regijami. Tudi slovenska mesta se soočajo s tem izzivom, saj se prostorska alokacija investicij v okviru gospodarskih dejavnosti izvaja v največji meri na osnovi ekonomskih načel odločanja in primerjalnih prednosti (ali potencialov) med mesti. Mestna območja, uvrščena visoko na različnih lestvicah privlačnosti mest, bodo z večjo verjetnostjo pritegnila osnovne ekonomske funkcije na medregionalni in nacionalni ravni ter z uspešnim tekmovanjem na mednarodni in globalni oz. nadnacionalni ravni pretvorila svoj potencial v otipljiva in netiopljiva sredstva, ki bodo nadalje povečevala primerjano prednost in konkurenčnost teh mest (Camagni, 2009). Zaradi navedenega je sistematično razmišljanje o izboljšanju konkurenčnosti in primerjalnih prednosti (ožjih) in širših (funkcionalnih) urbanih območjih strateškega pomena za policentrični in uravnoteženi razvoj omrežja mest na regionalni in državni ravni.

Ob vsem tem pa se je potrebno tudi zavedati, da globalizacija in naraščajoča konkurenca usmerjata tudi družbeno-ekonomske tokove brezposelnosti in družbeno razslojevanje ter vplivata na razvoj prekarne oblike dela za vse večje število prebivalstva. Čeprav je alokacija različnih funkcij predpogoj za strukturno in funkcijsko povezanost med različnimi mesti (v somestju ali v urbani regiji) in policentrični razvoj urbanega sistema, je lahko sočasno tudi vzrok za nenačrtovano razraščanje urbanih območij. V nekaterih primerih lahko postane celo vzrok za fragmentacijo prostora, s čimer lahko urbana konkurenčnost celo ogrozi gospodarsko in socialno kohezijo in negativno vpliva na prostorski razvoj posameznega območja.

Slika 8: Prikaz kazalnika strukturnih neravnovesij med slovenskimi mestnimi območji (občinami).

Ob soočenju teh dveh (različnih) pogledov na konkurenčnost in vključujoč razvoj mest in mestnih območji postane izziv strateškega upravljanja jasn ter podpira »pametni« urbani razvoj v skladu z njegovo opredelitvijo, ki nakazuje sposobnost urbanega območja za soočanje z izzivi konkurenčnosti in vključujočega razvoja, ki temelji na teritorialni koheziji z vidika policentričnosti in uravnoteženega razvoja v prostoru. profila posameznega urbanega območja omogoči snovalcem politik in drugima deležnikoma osredotočeno razpravo tudi o pametnem prostorskem razvoju z vidika krepitev konkurenčnosti mestnih območji in o učinkih konkurenčnosti na prostorsko kohezivnost. Iz takšne opredelitve »pametnega urbanega razvoja« je za mesta razvidna potreba po strateških instrumentih, ki bodo spodbudili zgoščevanje različnih (in relevantnih) zmogljivosti in dejavnosti v prostoru, ter hkrati učinkovito opredelili pomembne strateške projekte, ki bodo usmerjali razvoj urbanih območji na različnih prostorskih ravneh.

Iz tega vidika so primerjalni pristopi razvrščanja mest vse bolj priljubljen instrument, saj lahko primerjave med mesti in mestnimi območji služijo kot podpora odločanju potencialnim investitorjem pri izbiri lokacije ter so lahko obenem pomemben priročnik mestom in občinam pri presoji njihovega položaja v urbanem sistemu in vloge v omrežju mest ter pri določanju razvojnih ciljev in prostorskih strategij (Giffinger et al., 2009). Žal so bile (vsaj) do sedaj razprave o razvrščanju mest prepogosto osredotočene zgolj na zbirne rezultate razvrščanja, pri čemer pa se je zanemarilo razmišljanje o metodah in kazalnikih, uporabljenih za razvrščanje ter namen in učinkovitost metode za potrebe strateškega razvoja in prostorskega načrtovanja. Rezultati tovrstnih primerjav so verodostojna osnova za presojanje teritorialne konkurenčnosti in vključujočega razvoja, ter empirično utemeljeno

izhodišče za oblikovanje strateških predlogov in razvojnih ukrepov. Na empiričnih izsledkih utemeljeno odločanje pa je predpogoj za uravnotežen, pameten, vzdržen in vključujoč razvoj urbanih območji na različnih prostorskih ravneh.

Zahvala

Članek se nanaša na raziskavo, izvedeno v okviru Ciljnega raziskovalnega programa »CRP-2017«, Pregled in analiza razvojnih vizij in potencialov slovenskih mest za opredelitev ključnih ukrepov urbanega razvoja, V5-1728 (2018).

Kartografske predstavitve izdelal Miha Konjar, Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

LITERATURA IN VIRI

- Angeriz, A., McCombie, J., and Roberts, M.. (2008). New Estimates of Returns to Scale and Spatial Spillovers for EU Regional Manufacturing, 1986–2002. *International Regional Science Review* 31 (1), str. 62–87.
- Camagni, R. (2009): Territorial capital and regional development. In R. Capello and P. Nijkamp (eds.) *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. P. 118–132, Northampton, Mass.: Edward Elgar Publ.
- Duranton, G., Puga, D. (2001). Nursery Cities: Urban Diversity, Process Innovation and The Life Cycle of Products. *American Economic Review*, 91(5), str. 1454–1477.
- Duranton, G., Puga, D. (2004). Micro-foundations of urban agglomeration economies, v J. Vernon Henderson and Jacques-François Thisse (ur.), *Handbook of Urban and Regional Economics*. Amsterdam: North Holland, str. 2063–2117.
- European smart cities. <http://www.smart-cities.eu/>
- ESPON (2005): Potentials for polycentric development in Europe. ESPON 1.1.1 Final report. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/648/file_1174/fr-1.1.1_revised-full.pdf
- ESPON (2010): New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories. First ESPON 2013 Synthesis Report. Luxembourg. www.espon.eu
- ESPON 2013 DB (2010): Draft Final Report. www.espon.eu
- ESPON ATTREG (2010): Attractiveness of European Regions and Cities for Residents and Visitors (2010–2012), Draft Interim Report. www.espon.eu
- ESPON FOCI (2009) FOCI Future Orientations for Cities, http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/foci.html
- ESPON POLYCE (2012) Metropolisation and Policentric Development in Central Europe. http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/foci.html
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Milanovic N. and Meijers E. (2007): <http://www.smart-cities.eu/>
- Jofre-Monseny, J., Marín-López, R. & Viladecans-Marsal, E. (2014): Determinants Of Localization And Urbanization Economies. *Journal of Regional Science*, Vol. 54, No. 2, str. 313–337.
- Jofre-Monseny, J. (2009). The Scope of Agglomeration Economies: Evidence from Catalonia, *Papers in Regional Science*, 88, str. 575–590.
- Krugman, P. (1995). Urban Concentration: The Role of Increasing Returns and Transport Costs. *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1994*. Washington: The World Bank.
- McKinsey Global Institute (2011): *Urban world: Mapping the economic power of cities*. New York: McKinsey Global Institute.
- O'Sullivan, A. (2003): *Urban Economics*. Boston, MA: Irwin McGraw-Hill.
- URBAN AUDIT: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/city_urban
- Viladecans-Marsal, E. (2004). Agglomeration Economies and Industrial Location: City-Level Evidence, *Journal of Economic Geography*, 4, str. 565–582.
- The World Bank (2008): *World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*. Washington: The World Bank Publications.